

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐՈՒ ՀՐԱՇՔԸ^(*)

«Եւ Յիսուս օրհնուած նկանակներ
աւակերներուն տուաւ, եւ առա-
կերներն ալ ժողովուրդին»:

(ՄԱՏԹԵՈՍ՝ ԺԴ. 18)

Աստուածային խոստումներուն և շնորհ-
ներուն մէջ սէրն է գլխաւորագոյնն ու հար-
կեցուցիչը, վասն զի առանց երկնային այդ
մեծագոյն պարգեին, ո՛չ մարդիկ պիտի
կրնային զԱստուած ճանչնալ զիրաւ-
թեամբ, և ոչ ալ զիրար: Սէրը ուրեմն այն
կարգախօսն է՝ զոր մարդիկ կ'արտասանեն,
չառ անգամ լուսթեամբ, երբ միեւնոյն
եղբայրութեան ու ընկերութեան ակումբէն
նեւս, կ'ուզեն իրենց եղբայրներուն կամ
ընկերներուն ծանօթանալ: Որպէս զի Աստ-
ուած իրեն որդի ու իրեն բարեկամ ընտ-
րած մարդկութիւնը կարենայ ճանչնալ,
անոր հետ առօրեայ յարաբերութեան մէջ
մտնել, ու մօտէն ծանօթանալ իր հարա-
զատ զաւակներուն մարմնաւոր ու հոգեւոր
պէտքերուն, մարդկութիւնը սիրով իրեն
շաղախեց ու միեւնոյն սիրոյ շաղախով իրա-
րու կապեց և ամրացուց բոլոր մարդիկ:
Սէրը ուրեմն Աստուծոյ կողմէ մարդոց
հանգէպ զգացուած գութն է, վասն զի
առանց այդ գործադրուած սիրոյն, գութ-
թին, թերի պիտի ըլլար Աստուծոյ սէրը
մարդոց վրայ, ու պարզ խոստումի մը
սահմանէն անդին պիտի չանցնէր այդ ան-
գին պարգեւը: Ինչպէ՞ս Աստուած նախ իր
աշակերտները, և ասոնց միջոցաւ տիե-
զերքի այս բազմերանգ ազգերը, մարդ-
կային այսքան այլազան խառնուածքով և
ցեղային աններգաշնակութեամբ պիտի կըր-
նար նախ իր աստուածային կեդրոնական
անձին և ապա իրարու հետ համադրել,
եթէ երբեք մարդկութեան հանդէպ բարին
զգար միայն, լոկ սիրելով, առանց սէրը
գործնականացնելու: Ելեքորական այն
ոյժը՝ որ համատարած ցանցով մը ամբողջ
քաղաք մը պատած ու հլուսած է, մէկ
ակնթարթի մէջ կրնայ լուսաւորել բոլոր
մեծ ու փոքր լամբարները նոյն քաղաքին,

հաղորդականութեան օրէնքով: Ի՞նչ որ է
ելեքորական հոսանքին ոյժը, լոյսի հա-
ղորդականութեան տեսակէտով, նոյնն է
աստուածային սէրը՝ մարդկութիւնը հա-
ղորդականութեան մէջ պահելու համար
Աստուծոյ հետ, ու այդ սիրոյ մշտաբոլ
հաղորդականութեան շնորհիւ է որ քրիս-
տոնեայ մարդկութիւնը յարաճուն յառաջ-
գիւժութեան մը հրաշալի արդիւնքներովը
դարէ դար ընթացած է, միշտ կենդանի ու
միշտ նորոգուած:

Աստուած իր որդիներուն հանդէպ ու-
նեցած զթառառ սիրոյն ապացոյցը, հայ-
րական անհուն բարութեամբ մը, պատմու-
թեան մէջ քանիցս անգամ ցոյց տուաւ,
ու ցոյց կուտայ նաև այսօր ալ, ինչպէս
որ պիտի հաճի ցոյց տալ ընդմիջաւ: Ու ո՛վ
է այն հայրը որ անօթի թողուլ պիտի ու-
զէր իր զաւակները. ո՞ր ստնաւորը իր տաք
կաթը պիտի խնայէր իր ձագերուն, ըլլար
ան նոյնիսկ անգութ յովազ մը կամ գալ
մը, ու գարձեալ ո՛ր թոչունը վերջապէս
պիտի չկերակրէր իր ճուտիկները:

Հին Ուխտի մէջ Սինայական անապա-
տը և Նոր Ուխտի մէջ Մեռեալ Ծովու
անապատը, մէյմէկ սքանչելի հանդիսա-
րաններ զարձան աստուածային բարու-
թեան, զութին ու մշտանորոգ սիրոյն:
Սինայի անապատին մէջ Աստուած մանա-
նայի հրաշքը ցոյց տուաւ իր որդիներուն,
որպէս զի անոնք անօթի չմեռնին. իսկ
Մեռեալ Ծովի մերձակայ անապատին մէջ
ալ Յիսուս հացերու հրաշքը ցուցուց իր
որդիներուն:

Հրեայք եզրպտոսի մէջ տարիներէ ի
վեր անպատմելի գերութեան և ամէն կերպ
չարչարանքներու տակ ընկճուած, Աստու-
ծոյ հրամանով ելեր էին տառապանքի և
արցունքի հովիտէն ու եկեր տարածուեր
էին Սինայական անապատի աւազներուն
վրայ, ուրիշ սակայն կը տեսնէին, լուսա-
ւոր, սպիտակ ամպերու ետին ծածկուած
իրենց սրբազան հայրենիքը, Աւետեաց
սուրբ երկիրը: Հազիւ վեց շաբաթէ ի վեր
անոնք Սինայի անապատին վրայ էին,
սպիտակ վրաններու տակ, երբ սկսան զան-
գատիլ՝ որ կշտանալու չափ հաց ու միս
չունէին այլևս: Աստուած խոստացաւ «ե-
րկնքէն իջնելիք հացով» կշտացնել իր զա-
ւակները, բայց այնպիսի հաց մը, լինեմ,

(*) (Խոսուած Պէրուքի Ռաթոյէն 6 Յունիս 1943ին):

դոր պիտի հաւաքէին իրենց վրաններէն հեռու, օրը օրին, ամէն առաւօտ, բացի չաբաթէն, երբ ամէն օր ալ, իրիկուան դէմ, լորամարզին պիտի ծածկէր անհուն անապատը, ինչպէս որ դեռ այսօր ալ, լորիկներու անվերջ երամբեր կը ծածկեն քնդարձակ տարածութիւններ եփրատի, Ուսպուրի ու Տիգրիսի ընդարձակ հովիտներուն ու չուրջի անապատներուն:

Ահա՛ անօթիներու հսկայ բանակ մը, որ նոյնիսկ անջրդի եւ անմարդաբնակ աւազներու վրայ, կը վայելէ Աստուծոյ զթառատ սէրը, առարկայ կ'ըլլայ աստուածային բարութեան ու անապատին վրայ յուսահատօրէն ցրուող Խորալեացիք կը տեսնեն, մեծով ու փոքրով, Աստուծոյ անբացատրելի զօրութիւնը: Ու լորիկներու անվերջ երամբերու երեւումին յաջորդ առտուն, թշուառ պանդուխտներու հսկայ կարաւանները, հարիւր հազարներով, կը տեսնեն որ գիշերուան ցօղը աղամանդի պէս սառեր է մոշաներու (tamaris) և գետնի աւազներուն վրայ, զարմանքի մատնելով բոլորը, որոնք կարծէք միաբերան, մեծով ու պզտիկով, կ'աղաղակեն. — «ման հո՛ւ, մա՛ն հո՛ւ. ի՛նչ է այս», այս ի՛նչ է որ կը տեսնենք, քանզի ինչ ըլլալը չէին գիտեր: Ու Մովսէս կը փութայ ըսել անոնց. «Ա՛ս է այն հացը՝ որ Տէրը ձեզի ուտելու համար տուաւ»: Ու բոլորին զարմացական այս աղաղակով, ման, մա՛ն հո՛ւ, կազմուեցաւ սուրբգրական աշխարհածանօթ բառը, ման, մանհո՛ւ, հայերէն մանանայ, հաց երկնից. ու ան զինձի սերմի պէս ճերմակ՝ ու անոր համը մեղրով շինուած կարկանդակի պէս էր:

Ո՛հ, շատ աւելի տարբեր է սակայն պատկերը անօթի և ծարաւներու. Նոր Ուխտի պատմութեան մէջ, Մեռեալ Ծովի մերձակայ անապատի վրայ տարածուած բազմութեան. Ժողովուրդ մը իսկապէս անօթի, Ժողովուրդ մը իսկապէս ծարաւի երկնային հացին ու ջուրին, որ սակայն խտապարանոց չէ երբեք, ո՛չ Աստուծոյ դէմ տրտնջող և ոչ ալ ապերախտ, այլ Ժողովուրդ մը հաւատացեալ ու հեզ, որ գառնուկներու նման նստեր է գետնի խոտերուն վրայ ու անյագօրէն կը յափշտակէ Յիսուսի խօսքերը, երկինքէն տեղացող մանանայի նման: Ժողովուրդ մը իսկապէս անօթի, որ մոռցած է սակայն իր նուա-

ղուն վիճակը ու յափշտակուած կ'ունենդրէ Յիսուսի պատգամները, ո՛չ հացի մասին կը խորհի, ո՛չ իր տանը, ո՛չ ալ իր ազգին ու արտերուն ու գործի մասին կ'անդրադառնայ, մարդկային հօտ մը հազարներու, գառնուկի պէս, որ հաց չ'ուզեր, չի տրտնջար իր վիճակէն, չի՛ օտարկեր, այլ կը լսէ միայն ու լսածովը կը կշտանայ ու Յիսուս ինքն է որ կը մեղքնայ անոնց ու կը փափաքի որ քաղաքներէ ու գիւղերէ հեռու այդ ամալի անապատին մէջ իսկ անոնք սեէ կերպով կերակուին: Գետնին վրայ ծալապատիկ ու հանդարտօրէն նստող Ժողովուրդէն աւելի աշակերտները իրենք անհանգիստ են ու կը խորհին թէ երկու-յացեալ այդ ուշ Ժամուն ինչո՞վ պիտի կերակրեն հազարներու հասնող այդ բազմութիւնը: — Մենք այս չոր անապատին մէջ ուսկի՞ց պիտի ունենանք այնչափ հաց, որ այսքան բազմութիւն կարենանք կշտացնել:

Իմ սիրելի եղբայր ու քոյրեր, այսօ՛ր ալ, պատերազմի և նեղութեան սա տագնապալի օրերուն, երբ մարդկային ահազին բազմութիւններ, անօթի կամ կէս կուշտ, տարածուած են մեծ հրապարակներու վրայ և կամ ապարանքներու ներքին զաւիթներուն մէջ, Յիսուսի աշակերտներուն նման յուսահատ մարդիկ, ընդհանրապէս հանրային պաշտօնատարներ, բարձր պատըզգամներէն միթէ նոյն ձեով չե՞ն աղաղակեր:

— Բայց ուսկի՞ց պիտի ունենանք այնքան ցորեն կամ ալիւր, այս բազմութիւնները կերակրելու համար: Ամիսներ ամբողջ մեր սիրելի Ժողովուրդին ստուար մասը ալիւր ու ցորեն խնդրեց, իր կիսաքաղց վիճակին զարման տանելու համար և խըմբուեցաւ հրապարակներու և գաւիթներու մէջ ու շատեր սկսան իրենց պատասխանել սրտնեղութեամբ:

— Բայց ուսկի՞ց պիտի ունենանք այնքան ցորեն ու ալիւր, գաղթականներու այս բազմութիւնները կշտացնելու համար: Այլ բարին Աստուած կշտացուց բոլորն ալ ու անոնց ստացած վարսակով ու գարիով խառն ցորենը կամ ալիւրը, իր սիրովը շաղած, հաց ու կերակուր բրաւ իր սիրելի հայ Ժողովուրդին, որ գիտցաւ համբերութեամբ ու տոկալով, նիւթական հացին հետ, խնդրել նաեւ յաւիտենական սնունդը

իր հոգիին ու կշտանալ Քրիստոսով ու զԱյն իր և իր զաւակներուն կեանքին հացը ընել։ Ո՛հ, հաւատացէ՛ք իմ բարեպաշտ եղբայր ու քոյրեր, ամիսներէ ի վեր ես կենդանի վկան եմ հացերու հրաշքին, երբ իմ սիրելի ժողովուրդը, Մեծ Պահոց գրեթէ ամէն օրերուն, Ս. Զատիկի յաջորդող բոլոր կիրակիներուն, ու դեռ այսօր, այս պահուս, կը լեցնէր իր տախտակահիւս ու թիթեղածածկ թշուառ Եկեղեցին, հին օրերուն, անապատներու մէջ խոնուած բազմութիւններու նման, ծաւապատիկ կողք կողքի նստած գետնի փաթածներուն վրայ ու իր զաւակներուն ֆիզիքական սնունդը մոռցած, կ'աշխատէր իր հոգին սնուցանել, Յիսուսն ու իր խօսքերը իրենց հաց ընել, այդ պահուն ապրած, իր հաւատքի կեանքովը։ Կ'ըսեմ ձեզի, ու հաւատացէ՛ք, ես կենդանի վկան եմ հայ հաւատացեալ ժողովուրդին ջերմեռանդութեան, երբ ան Թրիփոլիէն մինչև Պուրճ Լամուտի աղօթարաններն ու Ս. Նշան, մինչև Նոր Մուսա լեռ ու Ռայաք ու Զահլէ, ու դեռ երէկ մինչև Սուր ու Սայտայի գաղթականները, կէս անթի ու նուաղուն, մոռցած է իր թշուառ վիճակը, թերեւ եօթնէ աւելի անգամներ իր թափառական ու պանդուխտ վիճակը ու հայրերուն բարի հաւատքովը իր ստամոքսին պարապ մնացած մասը կը լեցնէ իր հոգեկան սնունդովը։ Ի՞նչ հրաշք կ'ուզէիք ասկէ աւելի ու ո՞ր ազգեր ու ժողովուրդներ, այսքան տառապանք ու սուղ տեսնելէ յետոյ, դեռ պիտի կրնային խորհիլ իրենց հոգեկան սնունդի մասին։ Բայց չափազանց անձնասէր պիտի չըլլայի՞նք միթէ եթէ պահ մը խորհէինք որ հոգիի այս ներգործութիւնն ու ոյժը Աստուած միայն Հայ ժողովուրդին է պարգեւելի։ Միթէ այսօր ալ չե՞նք տեսներ, աշխարհի բոլոր մասերուն վրայ՝ ուր պատերազմը իր արհաւիրքը տարածած է, իր հրաշքին զօրութիւնը ու Աստուծոյ անհուն սիրոյն ու բարութեան ապացոյցները, ու չե՞նք զգար միթէ մէկ կողմէ Աստուծոյ բարութեան ու միւս կողմէ մարդկային հաւատքին զուգակից, ներշնչող պատկերները։ Ու ա՞րդեօք չենք լսեր Աստուծոյ յուսադրիչ պատգամները ու Աւետարանի ներշնչող առակները, որոնք Սինայական անապատին մէջ տեղացող մանանային պէս

այժմ ալ կը լափուին, ազատտանչ բազմաթիւ ժողովուրդներու կողմէ, ու կը լափուին հացի պէս, ինչպէս որ երբեմն Մեռեալ Ծովու մօտակայ անապատին մէջ տարածուած բազմութիւնը Փալիլիացիներու, Սուրիացիներու և Հրեաներու, վկաները եղան Յիսուսի ձեռքերուն մէջ օրհնուած և աշակերտներու կողմէ իրենց փոխանցուած հացերու հրաշալի բազմացման։ Եթէ Հին Ուխտի մէջ Աստուած ու իր կողմէ ընտրւած հովիւ ու միենոյն ատեն մարգարէ Մովսէս՝ միայն մարմինը սնուցանող հացը, ու Նոր Ուխտին մէջ ալ Յիսուս՝ Իր աշակերտներով հոգիները սնուցանող հացը եղան, անգին ալ, սակայն, ժողովուրդներ Աստուծոյ սէրէն ու Անոր յաւիտենական հացէն բաժնուիլ չուզեցին ու եղան կենդանի պատկերը քրիստոնէական հաւատքին։ Եթէ Աստուած Իր սիրոյն ապացոյցներովը կապուած մնաց մարդկութեան հետ, մարդկութիւնն ալ իր այսօրուան ու վաղուան երջանկութեանը համար, իր և իրեններուն հոգիներուն փրկութեանը համար, պարտի ընդմիջտ Աստուծոյ հետ կապուած մնալ իր հաւատքովը։ Եթէ այս դժնդակ ժամանակին մէջ ու ներկայ սե ու անորոշ օրերուն, Աստուած չի լքեր Իր որդիները, ու կը կերակրէ զանոնք, ու չի փափաքիր որ Իր որդիներէն մին նոյնիսկ անօթութեան ճիրաններուն տակ զաւարուի, նոյնքան ալ մարդկութիւնը պարտի երախտագէտ մնալ իր վայելած աստուածային բարիքներուն հանդէպ, ու այս՝ մէկ ճանապարհով միայն, հաւատքով։ Վասն զի հաւատքով է որ պիտի կրնանք սնուցանել մեր ֆիզիքականը ու աւելի, հաւատքով է որ պիտի կրնանք սնուցանել մանաւանդ մեր հոգին։ — Եւ եր հայրերը անապատին մէջ մանանան կերան ու մեռան, բայց այն հացը զոր ես պիտի տամ ձեզի, անիկա բոլորիդ համար յաւիտենական կեանք պիտի ըլլայ։ Այս երջանկութեան ու բարօրութեան համեմուտ համար անհրաժեշտ է որ Քրիստոսը մեր ներկայ և ապագայ կեանքին համար հաց ընենք ու չաղուինք Անոր հետ ու միանանք Անոր։ Մինչև որ մեր նիւթական մարմնաւոր կերակուրները մեր մարսողական զօրածարաններուն մէջ չձուլուին իրարու մէջ, կերակուր և մարմին իրարու մէջ և իրարու հետ չլստանան, լաւ ու աղօղջապահիկ